

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО – КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС

УДК 338.45:553.3

ДО ОЦІНКИ ВПЛИВУ РЕСУРСНОЇ РЕНТИ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ ТИТАНОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Бардась А.В., д.е.н.

Гойчук Л.В.

ДВНЗ «Національний гірничий університет»

У даній статті досліджується роль ресурсної ренти для забезпечення розвитку суб'єктів титанової промисловості та її вплив на раціональність природокористування. Розглянуто види ренти, джерела її формування та законодавче підґрунтя в Україні. Продемонстровано перспективи розвитку та значення титанової галузі для промислового комплексу України. Проведено аналіз рентних відносин та описано взаємозв'язок між ними та забезпеченістю галузі фінансовими ресурсами. Запропоновано введення ренти для удосконалення податкової системи та підтримки неприбуткових та малоприбуткових шахт та підприємств.

Ключові слова: рента, диференційна рента, податки, титанова галузь, раціональність природокористування, інвестиції.

The resource rent role for providing of titanium industry subjects development and its influence on the environment rational use are researched. The kinds of rent, sources of its formation and law ground in Ukraine are considered. The perspectives of development and value of titanium industry for Ukraine's industrial complex are demonstrated. The rental relations are analyzed. The connection between last ones and finance resources provision of the industry is described. The rent implementation for tax system improvement and support of nonprofit and low-income mines and enterprises is proposed.

Key words: rent, differential rent, taxes, titanium industry, environment rational use, investments.

Актуальність проблеми. Розробка методичних підходів до економічного обґрунтування ставок регулярних платежів за право кори-

стування надрами з урахуванням об'єктивних особливостей видобутку є актуальним науковим завданням.

Порядок плати надрокористувачів за видобуток корисних копалин визначений статтями 262-264 (Розділ XI. Плата за користування надрами) Податкового Кодексу України. Згідно з ними об'єктом оподаткування є обсяг корисних копалин та обсяг погашених запасів корисних копалин. Діючий економічний механізм надрокористування встановлює регулярні платежі за право користування надрами без урахування об'єктивних особливостей опрацювання конкретних ділянок родовищ. Наразі зміни, які вводяться до подібної системи, стосуються лише підвищення ставок, а сама концепція вилучення платежів залишається незмінною. Тобто для підприємств, що розробляють низькорентабельні ділянки гірничих відводів, такий принцип зміни робить розробку збитковою.

Корегування розміру платежів на якість видобутої сировини з урахуванням гірничо-геологічних особливостей та виробничих умов освоєння родовищ надало б можливість диференціювати ставки регулярних сплат за право на видобуток, основою якого є науково обґрунтовані методи узгодження економічних інтересів надрокористувачів та суспільства. При цьому підприємства і держава матимуть гарантії, що економічні відносини будуються не на особистих забаганках, а на реальних цифрах, які мають реальне обґрунтування.

Аналіз останніх наукових досліджень. Велику роль в економіці країн, що володіють покладами цінних корисних копалин, має надання правильної економічної оцінки природних ресурсів. У свою чергу, остання залежить від ефективності їх відтворення і допомагає врахувати вплив природного чинника на ефективність виробництва, стимулювання раціонального використання та охорону природних ресурсів. Більшість вчених пропонують використовувати порівняльні показники для забезпечення максимально об'єктивного грошового вираження господарської цінності природних благ. Вони можуть визначатись на основі витратного, результативного, витратно-ресурсного, рентного, відтворювального та монопольно-відомчого.

Найбільш раціональне використання природних ресурсів спостерігається при застосуванні рентного підходу. Він базується на таких засадах: ресурс, використання якого приносить більший дохід при однакових ви-

тратах, одержує більшу вартість; витрати, пов'язані з освоєнням ресурсу, зорієнтовані на середній рівень, тому їх оцінка є більш об'єктивною; упорядкування відносин власника ресурсу та його користувача супроводжується виникненням категорії рентних платежів та чітких зобов'язань сторін; рентні оцінки обов'язково враховують фактор обмеженості природного ресурсу. Звичайно, даний підхід, як і інші, має свої недоліки. Способи обчислення ренти дуже складні, а для багатьох видів природних ресурсів ще не розроблені. Також важливим аспектом є не уніфікований механізм вилучення ренти. Наприклад, в економічно розвинених країнах переважають податкові методи вилучення, а в країнах з відносно закритою економікою – неподаткові методи, такі як угоди про розподіл продукції. Важливим недоліком, який потребує великої уваги саме в реаліях України, є відсутність чіткого визначення суб'єктів надрокористування, з яких має стягуватись рента. [3]

Теорія ренти виникла з необхідності розподілу доходу від використання природних ресурсів. Спочатку основним ресурсом розподілу була земля, яка визнавалась основним видом майна ще за часів Платона. Рента визначалась лише на неї, як на основний вид національного багатства. Рікардо зазначав, що за наявності у надлишку плодovitої землі, рента як така існувати не може, що остання формується саме завдяки обмеженості ресурсу. Потім завдяки принципу спадної дохідності Тюрго, Рікардо дійшов висновків, що окрім обмеженості не менш важливими для раціонального визначення ренти є якісні характеристики та місце розміщення.

У наш час дослідженням ренти займаються Т.М. Братенкова, О.О. Веклич, Л.Г. Єлкіна, В. Кузін, Н. Корх, Н. Новік, І.М. Синякевич, Ю.В. Яковець. Вони створили теоретичні концепції та пропозиції, але досі є необхідність розробки механізму ефективної практичної реалізації. Потрібно провести комплекс досліджень процесу ідентифікації та розподілу ренти за допомогою економічних інструментаріїв, наприклад, таких, як бухгалтерський облік.

Такі вчені як Астахов Л.С., Ахатов А.Г., Кантор Е.Л., Миловидов К.Н., Назаров В.І., Канторович Л.В., Немчинов В.С., Федоренко М.П. вважають обов'язковим показником економічної оцінки природних ресурсів диференційовану ренту. Вона передбачає вилучення рентних доходів на

основі якісних характеристик природних ресурсів, гірничо-геологічних умов розробки та місця розташування родовища.

Російський вчений Д.С. Львов, при дослідженні проблем довгострокового соціально-економічного прогнозування, звертав увагу на те, що через нестачу рентного регулювання значна частина доходу проходить повз державний бюджет та привласнюється власниками нафтових, газових, металургійних, гірничих компаній та у величезних обсягах вивозяться за кордон. [4]

На думку більшості російських вчених, які вивчають дане питання, природна рента має місце там, де є підвищена рентабельність підприємницької діяльності у сфері використання природних ресурсів.

Наразі велика увага вчених приділяється можливості введення ренти для вугільної промисловості, залишаючи його відкритим у інших галузях. Але така тенденція є невиправданою, адже обмежена кількість природних ресурсів є проблемою усіх галузей та має вирішуватись узгоджено.

За даними Державного комітету статистики України найприбутковіші підприємства України належать до видобувної, хімічної, нафтохімічної та металургійної промисловості. Отже, саме для цих галузей має бути введена рента для генерації основної доходної частини галузей.

Метою роботи є визначення ролі ресурсної ренти та її впливу на розвиток підприємств титанової галузі України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Останні десятиріччя питання ресурсної ренти активно розглядається як в Україні, так і у світі. Причиною цьому служить нездатність діючого економічного механізму забезпечити адекватний та ефективний розподіл грошових потоків та врегулювати відносин між суб'єктами природокористування. Необхідно розглянути основні існуючі концепції рентного підходу для визначення тієї, яка буде більш дієвою в українських умовах.

Класичною у цьому сенсі є концепція «абсолютної ренти». Рента визначається цінністю використовуваного ресурсу та не залежить від його якісних характеристик. Вона встановлюється у вигляді плати за користування надрами як основними засобами, в процесі такого користування ресурси повністю споживаються, отже найбільш оптимальним можна вважати вилучення частки доходу через оподаткування споживання цих ресурсів. Частково за законодавством України ця концепція

застосовується для нафти, природного газу та газового конденсату, видобутих в Україні, а також для їх транзиту [5]. Це зумовлено тим, що дані продукти відіграють провідну роль в економіці та енергобалансі України. Також не меншу роль при складанні даних законодавчих актів відіграли нафтова та газова паузи, що склалися ще за часів СРСР. Ці паузи мали наступне обґрунтування: при досить високому рівні видобутку газу і нафти (добре розвіданих) промислових запасів вистачить лише на кілька десятиліть, а геологічних (передбачуваних) – не більше ніж на століття. Іншими словами, економічні запаси нафти та природного газу мали бути вичерпані вже в осяжному майбутньому. Дані міркування спонукали не лише до пошуку альтернативних джерел енергії, а й до встановлення чіткого оподаткування видобутку та реалізації цих продуктів. Саме вони заклали основу рентних відносин у пострадянських країнах стосовно вищеперерахованих продуктів як для стратегічно важливої сировини. Але подібний підхід навряд чи можна назвати найбільш ефективним, якщо ми говоримо про заохочення орендарів до освоєння всіх доступних ділянок, а не до закриття нерентабельних, але досі продуктивних частин родовища.

Концепція «диференційної ренти» передбачає утворення ренти, що обумовлене сприятливішими умовами для одного з природокористувачів порівняно з іншими. Вона має два прояви:

- диференційної рента I встановлюється за рахунок виявлення, розвідки і видобутку природних копалин з кращими гірничо-геологічними характеристиками, більшою продуктивністю пластів, місця розташування природних ресурсів, кращих кліматичних умов, вищої природної родючості землі, наявності привілеїв тощо;
- диференційної рента II визначається у відсотках від ціни реалізації видобутої продукції з використанням показника норми прибутку з урахуванням застосування більш досконалої технології видобутку і переробки сировини, підвищення технічної озброєності праці тощо.[6]

Визначаючи концепцію застосування рентного підходу, варто взяти до уваги те, що причини існування абсолютної ресурсної ренти полягають у постійно зростаючих потребах суспільства в продукції підприємств-надрокористувачів, а диференційної ренти – у обмеженості ділянок родо-

вищ та надр зі сприятливими природними умовами та у зростанні цін на основні ресурси надр.

При виборі конкретної концепції важливими факторами є визначення сукупності рентних платежів та їх обґрунтованість для певної галузі промисловості, адже вони мають відповідати промисловій політиці країни. Національна стратегія, модель зростання, програма розвитку окреслюють основні принципи рентного підходу, щоб він не спричинив негативний вплив на економічне зростання промислових підприємств та країни у цілому. [7]

Рентоутворення має відбуватись у тих галузях національної економіки, де діяльність пов'язана з видобутком чи використанням природних ресурсів шляхом їх споживання, участі у технологічному процесі виробництва та реалізації готової продукції. Також немало важливим фактором при визначенні необхідності ренти у промисловості слугує підвищена рентабельність підприємницької діяльності у використанні природних ресурсів. [2]

Наразі титанова промисловість відповідає останнім вимогам і є важливою складовою промислового комплексу України, але через недосконалість податкової політики все більше суспільство в обличчі держави як власника надр залишається в стороні від коштів, що пов'язані з надрокористуванням. Історично склалося так, що Україна володіє 20 відсотками світових запасів титанових руд. Саме тут сконцентровані підприємства проміжного виробництва: Іршанський і Вільногірський збагачувальні комбінати випускають концентрат ільменіту, а кримський "Титан" та ПАТ "Сумхімпром" спеціалізуються на виробництві сировини – титанової губки та двоокису титану. Однак відсутність ливарного та прокатного виробництва унеможливорює створення замкнутого виробничого циклу та зберігає за українськими підприємствами роль сировинних додатків інших країн, у першу чергу Росії. Такий стан речей ставить підприємства титанової галузі у велику залежність від зовнішніх ринків.

Це відбувається на тлі зростання інтересу до титанового виробництва у світі. Він обумовлений очікуваним зростанням ринків, на яких використовуються титанові продукти. Динамічний розвиток показують основні споживачі титанової сировини - світова лакофарбова промисловість

(стабільне щорічне зростання в 4%) та аерокосмічний комплекс. Перспективним у плані диверсифікації вважається зменшення залежності титанової галузі від військово-промислового комплексу. Натомість потреба у титані зростає у автомобілебудівній та нафтогазовій галузі – у останній титан почали використовувати для виготовлення опор морських нафтовидобувних платформ (титанові вдвічі гнучкіші за сталеві). Побутове використання титану також досить широке – від ключок для гольфу до крісел-колясок, комп'ютерних корпусів і навіть ювелірних виробів (10% світового споживання титану). Скористатися такою сприятливою світовою кон'юнктурою українські виробники титану зможуть лише у тому випадку, якщо буде проведений комплекс витратних заходів щодо технічного переозброєння галузі. Модернізація необхідна для забезпечення нових споживачів титанової продукції сировиною, яка суттєво відрізняється за якістю від використовуваної у літакобудуванні і військовому виробництві.

Росія, основний споживач української продукції та водночас конкурент України на світових ринках, володіє підприємствами ливарного і прокатного виробництва, так саме як і значними запасами титанових руд, але не забезпечена потужностями для їх переробки. Цілком природно, що представники російської титанової галузі борються за збереження своїх позицій серед найбільших світових виробників, але цим стратегічним планам заважає залежність від імпорту напівфабрикату (який за успадкованою від Союзу кооперацією виробляють в Україні). Зокрема, продукція українських партнерів ані за обсягами, ані за якістю не відповідає потребам російських операторів ринку. Оскільки для створення замкнутого титанового циклу запускати власні підприємства доволі дорого, більш доцільним представляється побудувати вертикаль за рахунок наявних в Україні об'єктів. Це вигідно навіть з урахуванням того, що для початку росіянам доведеться піти на серйозні вливання в їх модернізацію.

За різними оцінками українська титанова промисловість вимагає інвестицій у розмірі близько 1 млрд. доларів США. За словами експерта «Держзовнішінформ» Дмитра Гордійчука, необхідно розвивати Іршанський ГЗК. Але зараз його кар'єр розширювати неможливо, так як землі в районі родовища вже роздані жителям. З урахуванням того, що вартість однієї сотки тримається в межах \$ 1000, у будівництво нового

розрізу потрібно буде вкласти не менше 600 млн. доларів США. [8]

Пропозиції щодо вдосконалення окремих положень законодавчих актів з користування надрами у частині реформування системи регулярних платежів за право на видобуток корисних копалин дозволять інтенсифікувати інвестиційні процеси в розробку нових ділянок родовищ з різними умовами.

Введення у практику поняття диференційної ренти також сприятиме більш раціональному видобутку ресурсів, як наслідку підтримки нерентабельних кар'єрів та шахт. Держава зможе підтримати розробку всіх розвіданих ділянок видобутку і вберегти нерентабельні на сьогодні підприємства від передчасного закриття, адже у майбутньому у будь-якому випадку доведеться відновлювати їх роботу через нестачу ресурсів. Це буде зробити складніше та дорожче, тому Україна може втратити свої позиції на міжнародному ринку торгівлі титановою продукцією.

Висновки. Економічне регулювання користування надрами має реалізовуватись на основі узгодження інтересів підприємств-орендарів надр та держави як власника надр. Узгодження економічних інтересів має здійснюватись шляхом встановлення диференційованої шкали ставок регулярних платежів за право на видобуток титану на основі природотехнічних умов розробки конкретних ділянок надр, що забезпечить рівнонапруженність податкового тягаря для надрокористувачів та надходження додаткових фінансових ресурсів на розвиток титанової галузі. Даний вид податку має сплачуватись користувачем надр виходячи з прибутку підприємства. [1]

Має бути проведений відбір гірничо-геологічних і виробничих факторів освоєння родовищ, що найбільше впливають на формування об'єктивно необхідних витрат виробництва, які визначаються за економіко-статистичними залежностями.

Джерелом фінансових ресурсів, які сприяють модернізації та збільшенню інтенсивності видобутку та якості продукції, є перерозподіл доходів, що отримують приватні надрокористувачі за рахунок опрацювання ділянок родовищ з більш сприятливими гірничо-геологічними умовами та державою як власником надр. Рента є саме тим регулятором, що сприятиме цільовому накопиченню необхідних засобів. На сьогодні найбільш перспективним є введення диференційної ренти як основи

економічного механізму титанової промисловості. Він забезпечить не лише збільшення дохідної частини бюджету та покращення умов роботи орендарів малорентабельних ділянок, а й допоможе вдосконалити ефективність податкової політики у сфері надрокористування та дозволить акумулювати засоби для розвитку різних галузей промисловості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берлизов М.Н. Экономическое обоснование ставок регулярных платежей за право пользования недрами в угольной отрасли Дисс. на соиск. уч. степени канд. экон. наук, 2005.
2. Веклич О.О. Як активізувати механізм вилучення природо ресурсної ренти // Фінанси України, 10'2007.
3. Goychuk L. V., Bardas A. V. Rental approach as the basis of objective economic assessment of natural resources // The 7th International forum for students and young researchers. – National mining university, 2012. – p. 99.
4. Замула И.В., Травин В.В. Экологическая рента: идентификация в бухгалтерском учете и порядок распределения // Международный бухгалтерский учет. 2011. – № 14 (164). – С. 46-55.
5. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI.
6. Райхель Б., Решетилова Т. Плата за разработку угольных месторождений // Экономика Украины.- 1993.- №8.-С.54-60.
7. Решетилова Т. Б. Горная рента в механизме хозяйствования корпораций (на примере угольной промышленности). Автореферат диссертации на получение научной степени доктора экономических наук, 1998.
8. Титан от славян [Електронний ресурс] // Эксперт. Украинский бизнес / №6 (11) 21 февраля. – Режим доступа: <http://www.expert.ua/articles/16/0/46/>.